

ՔՅԱԹՈՒԿ

Գյուղը գտնվում է ԱՀ կենտրոնական հատվածում՝ Ասկերանի շրջանում՝ նախկինում՝ Արցախի Վարանդա գավառում:

Բնակավայրը տեղաբաշխված է Կարկառ գետի միջին հոսանքի աջափնյա բարձրադիր մասում՝ Ասկերան քաղաքից 4 կմ հարավ արևմուտք:

Ներկայիս բնակավայրից 500 մ վերև են գտնվում Հին Քյաթուկի ավերակները:

Վերոհիշյալ բնակավայրի սկզբնավորման ժամանակաշրջանի մասին աղբյուրները լռում են:

19-րդ դարի վերջերին Մակար Բարխուդարյանը մի ավանդություն է լսել, համաձայն որի՝ Հին Քյաթուկում կար 400–500 ծուխ⁸³:

Փաստն այն է, որ բնակավայրը բազմամարդ է եղել և դեպի լեռնաշխարհի խորքերը տանող ճանապարհը, մասնավորապես Ասկերանի կիրճը, վերահսկող գյուղի դեր է ունեցել: Պատահական չէ, որ 17-րդ դարի սկզբներին պարսից Շահ Աբաս Ա–ն Հին Քյաթուկում ռազմակայան էր դրել և անձամբ իր հպատակների ընդունելություն կազմակերպել: Առաքել Դավրիժեցին բնակավայրը անվանել է Քոթուկլու⁸⁴: Ի դեպ, այդ բնակավայրին Ղևոնդ Ալիշանն էլ տվել է Գետիկ անվանումը⁸⁵:

Հին Քյաթուկի շրջակայքում պահպանվում են միջնադարյան գերեզմանոցի, Սպիտակ հօլ (ույ) եկեղեցու մնացորդները, Զինավոր սրբատեղին:

1797–1798 թվականների ժանտախտի ժամանակ Հին Քյաթուկի բնակիչները հեռանում են ավելի ապահով բնակավայրեր, իսկ մի քանի ընտանիքներ էլ հաստատվում են գյուղի հանդամասում և հիմնում ներկայիս Քյաթուկ բնակավայրը: Մի քանի գերդաստաններ էլ հիմնավորվում են Խաչմաչ գյուղում⁸⁶: 19-րդ դարի երկրորդ կեսին գյուղում կառուցվել է Սբ. Աստվածածին եկեղեցին:

Քյաթուկի բնակիչները 1804–1813 և 1826–1828 թվականների ռուս–պարսկական պատերազմի ժամանակ հայկական կամավորական ջոկատների կազմում պաշտպանել են դեպի Շուշի տանող Ասկերանի կիրճը:

Քյաթուկի հայությունը ծանր ժամանակներ ապրեց 1905–1906 թթ. և 1917–1920 թթ.՝ հայ թաթարական ընդհարումների տարիներին:

1906 թ. հունվարի 16-ին գեներալ Գոլոշչակովի գլխավորությամբ կառավարական զորագունդը Ասկերանի կիրճով հասնում է Շուշի՝ ճանապարհին ռմբահարելով Խրամորթ, Խանաբաղ, Քյաթուկ, Ղլիշբաղ, Դաշուշեն և Շոշ գյուղերը⁸⁷:

⁸³ Մակար եպս. Բարխուտարեանց, Աղուանից երկիր և դրացիք, Արցախ, էջ 227:

⁸⁴ Առաքել Դավրիժեցի, Պատմություն, Երևան, 1988, էջ 218:

⁸⁵ «Բազմավեպ», հմ.1–4, Վենետիկ, 1989, էջ 218:

⁸⁶ Մակար եպս. Բարխուտարեանց, Աղուանից երկիր և դրացիք, Արցախ, էջ 211:

⁸⁷ «Արշալոյս», հմ.10, 17 հունվարի, հմ.12, 19 հունվարի, 1906:

1917 թ. դեկտեմբերի 23–ին Արցախում հայկական պետականության վերածննդից հետո Թուրքիան ռազմական գործողություններ սկսեց Հայոց արևելից հայության դեմ: 1918 թ. սեպտեմբերի 22–ին թուրքական զորքերը մտան Լեռնային Ղարաբաղ՝ ավերելով Դահրազ, Վարազաբույն, Փիրջամալ, Նախջևանիկ, Քյաթուկ, Խրամորթ, Խանաբադ, Ղլիշբադ, Քարագլուխ գյուղերը: Թուրքական զորամասերը Շուշի մտան սեպտեմբերի 25–ին: Բանակի հետևից շարժվում էր «տեղական թաթարների հազարավոր խումանը՝ գրավված գյուղերն ու քաղաքը ավերելու և թալանելու նպատակով»⁸⁸,— պատմում է ժամանակակիցը: Խորհրդային կարգերը Քյաթուկին ազատություն և բարգավաճում չբերեցին:

1920–1930 թվականներին Արցախի մի շարք գյուղերում, այդ թվում՝ Քյաթուկում, ստեղծված ծանր կացության մասին հետաքրքիր տեղեկություններ է պարունակում Խաչենից Պարսկաստան տեղափոխված վտարանդի գործիչներից մեկի հուշերում: «...փամփուշտի կռիվ չկա, սակայն թուրք բեկերի և կալվածատերերի «կոմունիստ» զավակները նոր ձևի փամփուշտներով են կռվում հայ գյուղացու և հայ քաղաքացու դեմ: Անցել են հայ գյուղերը՝ Խրամորթ, Խանաբադ, Նորշեն, Հացին, Քեաթուկը, Փրջամալը և այլն, երբեմնի փարթամ ու հարուստ այդ շեն գյուղերը, որ կարծես այդ դաժան փոթորիկը եկել ու քշել է ամեն բան: Գյուղերի գեղեցիկ տները ավերված ու անտեր են, իբրև կուլակների ու հակահեղափոխականների տներ: Գլխավորապես ծեր կանայք ու տղամարդիկ են երևում, աչքաբաց և առույգ երիտասարդները կամ փախչել են բոլշևիկյան զուլումից և կամ իբրև «Ղարաբաղը Հայաստանին» միության անդամ, քշված են դեպի ցրտաշունչ Ռուսաստանի խորքերը: Երեկոյան ժամը 7–8–ին դռները պինդ կողպում և փակվում են խրճիթներում ահ ու սարսափի տակ: Վախենում են և ավազակից և կոմսոմոլից և կոմբջջից»⁸⁹:

1930 թ. գյուղում կոլտնտեսություն էր կազմակերպվել: Խոշորացման տարիներին այն միավորվել էր Խանաբադի կոլտնտեսությանը:

Քյաթուկից Հայրենական մեծ պատերազմին մասնակցել է 121 մարդ, զոհվել է 68–ը: Նրանց հիշատակին հուշարձան է կառուցվել: Գյուղի երիտասարդները մասնակցել են արցախյան ազատագրական պատերազմին:

1870 թ. Քյաթուկում բացվել է նախակրթարան, իսկ 1871 թ.՝ եկեղեցական–ծխական դպրոց: Ուսուցիչն էր Հովհաննես Հովսեփյանը, իսկ 20–րդ դարի սկզբին՝ Համազասպ Տեր–Հակոբյանը⁹⁰:

1896 թ. դպրոցը փակվել և 1907–1908 ուսումնական տարում նորից վերաբացվել է: Դպրոցը պահվում էր բաքվաբնակ քյաթուկցիների հայրենակցական միության և աշակերտների ուսման վարձով:

⁸⁸ ՀԱԱ., ֆ. 200, ց. 1, գ. 49, թ. 47:

⁸⁹ Խաչենցի, Ղարաբաղի դրությունը, «Դրոշակ», հմ.12, 1928, էջ 333–334:

⁹⁰ Ավանեսյան Ա., Հարությունյան Գ., Արցախի կրթական համակարգը, հ.1, Ստեփանակերտ, 2014, էջ 394:

Խորհրդային տարիներին գյուղում տարրական դպրոց է գործել:

Հայրենական մեծ պատերազմից հետո բնակչությունը հիմնականում տեղափոխվել և հաստատվել է Ասկերան շրջկենտրոնում:

Աշակերտների թվաքանակի կտրուկ նվազման պատճառով 1987 թ. դպրոցը փակվել է:

Ծագումով Քյաթուկից են նալթարդյունաբերող, բարերար, 20–րդ դարի սկզբներին Այսրկովկասի նշանավոր մեծահարուստ՝ Միքայել Արամյանցը, երկրաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Սերգեյ Բալասանյանը, Արցախի հերոս, գեներալ մայոր Վիտալի Բալասանյանը:

Քյաթուկ գյուղը ընդգրկված է Ասկերանի համայնքի կազմում:

Գյուղը էլեկտրաֆիկացված է: Ունի խմելու ջուր: Հեռուստատեսությունը, ռադիոն, բջջային և անլար հեռախոսակապը, ինտրնետ ծառայությունները բնակչությանը հասանելի են:

Քյաթուկում 19–րդ դարի սկզբներին կար 36 տուն⁹¹, 19–րդ դարի 90–ական թվականներին՝ 25 տուն, 124 բնակիչ⁹², 1987 թ.՝ 30 տուն, 73 բնակիչ⁹³, 2018 թ.՝ 6 տուն, 7 բանկիչ⁹⁴: Նրանց հիմնական զբաղմունքը գյուղատնտեսությունն էր:

ԱՀ կառավարությունը միջոցներ է ձեռնարկում՝ Քյաթուկի վերաբնակեցման գործին նոր լիցք հաղորդելու: